

Yeni cığır, yeni üslub, yeni söz...

Yazıçı, memuarist Dilarə Adilgil AMEA Ədəbiyyat İnstitutu, XX əsr (sovet dövrü) şöbəsinin əməkdaşdır. Adilgillərin nəsil şə-cərələrinin davamçısı və təbliğat-çısıdır. O, oxucular arasında xatirə-memuar yazarlardan biri kimi tanınıb. Dilarə xanım bu sahədə "Şərqdə 36 gün və ya üç dəniz ar-xasına səyahətim", "Həyat fraq-mentləri. Düşüncələrin monolo-qu", "366 gün və ya uzun ilin inancı", "Bədii-publisistik məqalələr" adlı kitabların müəllifidir.

Dilarə xanımın yaradıcılığı ilə tanışlığım belə başladı... O, jurnalıma "Şuşa ili" üçün "Hər baxımdan zirvə - Şuşa" adlı məqalə göndərmişdi. "Akademiyanın Şuşanəməsi: ədəbi-tarixi ənənə və gələcəyə baxış" adında beynəlxalq konfransı üçün. Məqaləni oxudum. Marağıma səbəb oldu. Hər şey yerində: yazı üslubu, təhkiyə, fakt, emosiya, struktur və intonasia... Məmnun qaldım. Məqaləni konfransın materialı sırasına daxil etdim. Aradan müəyyən vaxt keçdi...

Bir gün iş otağımın kitab rəflərini arayırdım. Birdən gözüme iki kitab dəydi. Biri "Şərqdə 36 gün və ya üç dəniz arxasına səyahətim", o biri "Həyat fraqmentləri. Düşüncələrin monoloqu". Müəllif hədiyyəsi idi. Maraqlandım. Dilarə xanımın "Hər baxımdan zirvə - Şuşa" adlı məqaləsi ilə tanışlığım vardı axı. "Həyat fraqmentləri. Düşüncələrin monoloqu" kitabını əlimə götürdüm. Redak-toru və ön söz müəllifi filologiya üz-rə fəlsəfə doktoru Aygün Bağırılı idi. Ön sözün adı marağımı çəkdi: "Alt-mışınıncıların altmış illiyinə". Yadıma düşdü... Oxudum. Məqalə belə bu abzasla tamamlandı: "Əziz oxucu, uzun danışmaq istəmir, Səni maraqla oxuyacağın bu əsərlə baş-baş qoyur, yaddaşındakıları səxavət və səmimiyyətlə bölüşən müəlliflə ünsiyyətdən darıxmayacağına söz verirəm. "Keçmişə vizual vizan var". İokio baba kimi sehirli xalat geyinmədən də, həm 60-cı illərə, yeri gəlincə daha yaxın və uzaq tarixə səyahət edəcək, Sənin də yanından keçdiyin, fərqi nə varmadığın hadi-sələri xatırlayacağsan. Təkcə adımlarınla daş küçələrin təmasın-dan alınan mistik səsənin aurasında İçəri şəhərdə deyil, qədim Şəki, Gəncə, Bərdəyə də gedəcək, yeri gələndə ölkə xaricinə də vizual səyahət edəcəksən. Yolunuz açıq ol-sun. Sözümü müəllifin xatunlara məxsus duşuylı bitirirəm. Hər za-man dövləti olaq: dünyəvi, ruhani, mənəvi, maddi".

Kitab yazıçı-publisistin öz çağ-daşlarına ithafnaməsidir. Publisistik mətnlə belə bir epigraf verilib: "Bi-zi bilməyən nə bilsin? Bilənlərə sa-lam olsun!" Müdrik və pirani Yunus İmrədən... Doğrudan da, zamana, ömrümüzə, bizi bizdə bilənlərə sa-lam olsun!

"Həyat fraqmentləri. Düşüncə-lərin monoloqu" kitabı hansı məzi-yətlərdən alınır? Ötüb keçən xatirə-lər talan olmasın deyə, müəllif vaxtı tutub saxlayıb, qələmə, yaddaşa is-rarla ilişdirib: "Memuar yazmaq spesifik yaddaş istəyir, bunu yazım əsnasında özüm keşf etdim. Keç-miş tək xatirələri ilə çəkmir, resep-torların sayəsində rəngləri, ətiqləri ilə də cəlb edir. Gözləri qapalı özü-nü xatirələrin sərəncamına vermək, ixtiyarına buraxmaq "oralarda" az-maq üçün gözəl vasitədir..."

Müəllif kifayət qədər məlumatlı, informasiyalıdır və onun ifadəsinin öz ahəngi, öz ritmi, öz intonasiası var. Vətən sevgisinin duyğusalıqı müəllif ruhunun, müəllif qəlbinin diqtəsidir həm də... Bakının müəllif-dən gələn həsn və vəcahəti əlvən qövsi-qüzehdən keçsə də: "Sən gö-zəllər gözəlindən də gözəlsən, gö-zəlim" deyə - Süleyman Rüstəm ni-

dasından yuvalanıb. Və bu sevgi-dən, bu gözəllikdən müəllifin çeşid-li bədii, faktoloji, obrazlı, mühaki-məli, qavrayışlı, təsəvvür və təxə-yüllü, emosional-psixoloji yazı mə-tin getdikcə budaqlayıb, artırıb çox-a-lib... Çiçəkleyib... Bir yarpaqlıq ya-şillıq: "Sovet dönməndə biz türk fil-mələrini yalnız festivallarda görür-dük, o da rus dilində sinxron tərcü-mə ilə. Diqqətə qulaq asırdıq ki, bəlkə türk dilində nə isə eşidək. Türkiyə türkcəsinə həsrət idik, hə-s-rət qoymuşdular. Osmanlı, Anadolu türkcəsi qulağıma bulaq şırıltısı ki-mi gəlirdi".

Həyata, düşüncələrə köklənmə, daxili monoloqlar mətn boyu davam edir. Müəllifin spesifik, emosional ehtizazları, nəqlətmə təhkiyəsinin istiliyi, ləksikon zənginliyi də diqqə-ti cəlb edir. Kitablardan, kinolardan, teatrlardan, muzeylərdən, məbədlərdən, məscidlərdən, şəirlərdən, nəğmələrdən çox şey gəlir Dilarə Adilgilin bədii mətninə: ahəngdar ədəbi dil... Dialekt, ləhcə özəllikləri, şirirlikləri də öz yerində.

Müəllif tez-tez fraqmentləri dəyi-sib, gah Bakının, gah Şəkinin, Qa-xın, Qubanın, gah da İstanbulun monoloquna başlayır; 60-cı, 70-ci, 80-ci, 90-cı illərin oxucu ilə həsbihali, uğurları, qüsurları, fraqmentlə-rin tez-tez dəyişməsi, yaxınlara-uzaqqlara, geriye-önə qayıdışlar, hə-yat və romantika, xeyir-şər, toy-yas, adət-ənənə mərasimləri, anları, anımları, nostalji hissələr...

İçərişəhər... Vaqif Mustafazadə-nin mənzili... Tahir Salahovun mənzil muzeyi... "Üç mərtəbədə yerlə-shən mənzil-muzey həm quruluşu, həm də ekspozisiyası ilə fərqlənir və diqqət çəkir. Rəssamın foto-axrivi səni haralara aparır, nələri yadına salır, hansı naməlumları açır kökür, - bir ayrı söhbətdir. Monoxrom - ağ-qara fotolar hərsi bir obrazdır, foto sənətinin poeziyasıdır, tamaşaçı ilə səssiz dialoqudur, keçmişə ağıllıq getirməklə gələcəyə də şahidlik edir"... Uşaqlıq illərinin nağıl kitabı... "Kəlibə və Dimnə"dən, Şəmsi Təbrizdən, Mövlanadan, Yunus İmrədən, Mirzə Cəlildən, Sabirdən, Mehmet Akif Ərsoydən, Vurğundan, Baba Pünhandan, Vaqif Səmədoğ-ludan, Qabilədən, Ramthadan, Ra-miz Rövşəndən qanad açan, qanad bağlayan fikirlər, düşüncələr...

Dilarə Adilgil xəyal, təxəyyül rən-glərini, şirin, həzin yumor, şəkər ça-larlarını, qiymətləndirmə, dəyərlən-dirmə momentlərini, paralellər və müqayisələr uyğunlaşmasını təbii, yerində verib, adi olanları, ali olanlarla müqayisəyə gətirib, informasiyanı halbahl genişləndirib: "Nədənə, bu kiçik pişiklər mənəm yadıma Notr-Damin qarqulyalarını saldı. Yə-qin ki, belə xatırlatmaya səbəb yapı-nın qotika üslubunda işlənməsi, heyvanların dama yaxın yerləşməsi idi. Sehranə xanım bu heykəlciklə-rin gözəli görünməyən fəlsəfəsinə qərq olmuşdu, mənə içində mənə axtarırdı". Bu mənada kitab başdan-baş informasiya duracaqları, daya-nacaqlarıdır. Bir etnoqrafik, arxitek-tonik, memorial informasiya: "Baki-nin əfsanəvi meri Əliş Ləmbəranski Bakını hündürülyünə yox, eninə bö-yüdüdü. Binaların ucılığı şərt deyil-di, tikinti işində əsas məsələ Baki-nin yelçəkənindən - xəzri-gilavarin-dən təbii kondisioner kimi əlverişli istifadə etmək idi. Bu şəhər bizim hamımızın evidir. Evə baxmaq onu ağzına qədər məbellə doldurmaq demək deyil. Əgər Əliş Ləmbərans-kinin rəhbərliyi dövründə paytaxtı-mız öz renessansını yaşamışdısa, 15 il inqilab qədərki Bakının bur-qomistri olmuş Stanislav Despot-Zenoviçin zamanında Bayır şəhər salınmış, Bakı qəza olmaqdan çıxıb, quberniya statusu qazanmışdı"... Zivərbəy Əhmədboyov "Bakının ti-

kinti tempinin Nyu-Yorku qabaqla-dığını "xüsusilə vurğulayırdı. Bu olub Cümhuriyyət dövründə. İndi o dövrde tikilən hər bina fəxr yerimiz-dir". Müəllif retrospeksiyaadan yerin-də, geniş və əhatəli istifadə edib.

Yazıçı tarixə yanaşmada, çağ-daşlığa baxışı ifadə edəndə bəzi ta-rixi daşlaşmaları, etnoqrafik cizgilə-ri də unutmayıb, onlara toxunmayıb, onları olduğu kimi saxlayıb. Böyük messenat Hacı Zeynalabdin Tağı-yevin adının əbədləşdirildiyi küçə-də, Hacınin evi ilə üz bəzən Benəlxalq Bankın filialı yerləşir. Üstündə köhnə slavyan kiril qrafikası ilə BANKC sözü həkk edilib. "Bu kiçik retro-epizod hər gördüyümdə məni keçmişə aparır... Dərhal gözümün önündə bankın qarşısında yazıran konkalar, "cavanların İngilistandan, Firəngistandan qollarına keçirib gətirdikləri" enli şlyapalı "havalı" ma-

tişgələr, çəlikli intelligentlər, belə ta-paçalı qoçular, qəzet satanlar, çadralı qadınlar canlanır, varmış ki-mi görünür. "Məşədi İbad" filmi, "Ordan-burdan" tamaşası yadıma düşür. Deyəsən, Hacıni da gördüm, binaya girdi"...

Bu kitabı şəxsi-sosial memuar saxlancı da adlandırmıq olar. Bura-da müəllif özündən, valideynlərin-dən, nənə-babalarından, professor Musa Adilovdan, əlyazmaşünas Məmməd Adilovdan, onların qo-hum-əqrabəsindən, əhatələrindən, ailə-məişət işlərindən, işdəhlərindən yazıb. Xatirələr saxlancında 1980-ci illərin universitet həyatı, fi-loloji biliklər... Müəllifin 1979-cu il-dən sonrakı Şəki həyatı, onun et-noqrafiyası haqqında düşüncələri özünə yer alıb: "Azərbaycan ərazi-sindən keçən Böyük İpək Yolu əlvəri-şli məntəqədə yerləşən Şəkiddə ipəkçiliyin, xüsusən, kələğayıcılığın inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Şəki ipəyindən istehsal edilən kələğay respublikamızın milli, mədəni vizit kartı, brendi kimi imicini dünya çapında çoxdan qazanmışdır. Daim pusqada dayanan oğru qonşuları-mız öz adlarına çıxmasınlar deyə, kələğayçı birinci xanım Mehriban Əliyevanın milli təəəssübkeşliyi sayəsində Azərbaycan incəsənəti-nin nümunəsi kimi 2014-cü ildə UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs üzrə representativ siyahısına da-xil edilmişdir".

Şəkinin tarixi, etimologiyası, coğrafiyası, memarlığı, sənətləri, həyat tərz, veridşləri ilə bağlı ob-razlı monoloqlar da munisdir. Dilarə xanım salnamələrə əsasən, bu şə-hərin əsasının 2600 il bundan əvvəl olduğunu göstərib. Nuxanı Lev Tol-stoy, Aleksandr Düma, rəssam Jan Pyer Muane, general Aleksandr Ra-yevskinin ziyarət etdiyini xatırladı. Ədəbiyyat və incəsənət adamları da Şəki haqqında qiymətli fikirlər söy-ləyib. Müəllif bu fikirlərdən bir neçə çəşni də verib. Düma yazıb: "Nuxa şirin bir şəhərcik, bizim nəzər nöq-təməzdə məftunedici bir kənddir. Bura istirahət zonası olub, insanla-rın bulaqlar başında sərnilik tapdıq-

ları yerdir". Muane yazıb: "Nuxa mənəm həyatım boyu gördüyüm gö-zəllər gözəli bir kənddir... Nuxa yer üzünün ələ guşələrindəndir ki, in-sana ömrünün qalan hissəsini də bu-rada keçirmək istəyir". Müəllif Şəki-nin populyarlığının artdığını, ölkənin aparıcı turizm məkanlarından birinə çevrildiyini, hətta dünya prezident-lərinin Şəkini ziyarətini də yada gə-tirib. Müəllif Şəki Xan sarayı və şə-hərin tarixi hissəsinin UNESCO-nun qeyri-maddi irsi siyahısına da-xil edilməsi müjdəsini ələ Şəkiddə-kən alıb, xalqın sevincinin şahidi olub.

Yazıçı-publisist memuarında to-lerantlıqdan, multikulturalıqdan da danışır: "Bu bölgədə Qafqaz Alba-niyasına məxsus məbədlər çoxdur. Kişdəki Müqəddəs Yelisey məbədi isə onların anası sayılır". Norveç ar-xeoloqu və səyyahı Tur Heyerdalın

Kiş məbədinin aşkara çıxarılmasında xidmətləri böyük olub...

Memuar müəllifi Qax, Quba-Qusar bölgələrindən, Xınalıqdan monoloqlar da verib. Hətta bizi 1990-cı illə-rin də fraqmentlərindən ke-çirib.

Doğma ana dili, qütsal din münasibətlərinə də to-xunulub, Qurani-Kərimdən, Peyğəmbərdən (s.a.s.), Həzrəti Əli əleyhissələmdan sitatlar gətirilib. Ramazan bayramı yada salınıb... Hamısı təbii, hamısı öz yerin-də...

Əsərin sonunda müəllif - "Sözardı"da ad günlərinin dadını, oxucusuna rəğbətini, insana xitabını, onların hikmətlərini gözaltı-na toplayıb, bütün olayları, fraqmen-tləri, monoloqları, düşüncələri daral-dıb, sonuclayıb... I və II şəxsin tək-nə aid olan lirik-emosional, psixolo-ji-mənəvi təsvir-təhkiyə axarlarının əlini-ətəyini düynləyib... Bir sözlə, bir əsrlik epoxanın yaşanı...

Bir qədər də, Dilarə xanımın di-gər əsərləri barədə... Memuarist "Şərqdə 36 gün və ya üç dəniz ar-xasına səyahətim" adlı kitabında İordaniyaya səyahət edib, poetik, li-rik-emosional mətnə mənəvi-psi-xoloji və ruhani ehtizazlarını dillən-dirib. Ölkənin mifologiyası, arxeologi-yası, etnoqrafiyası, tarixi, coğrafiya-sı və mədəniyyətinin yaddaş mə-qamlarını vərəqləyib, onun çağdaş-lıq və romantikasını qələmindən ötürüb.

Paulo Koelyonun sözləri ilə de-sək, mənə və mahiyyət üçün proloq verib: "Doğulduğumuz andan ölənə qədər həyatımız davamlı bir səfər-dir. Mənzərə dəyişir, insanlar dəyi-şir, ehtiyaclar dəyişir, amma qatar həmişə hərəkətdə olur. Həyat bir qatardır. Qatar stansiyası deyil".

Memuarda - şəxsi-ictimai xatirə-lər fonunda yazıçının şahid olduğu çəhrayı nağıla, tarixin itirdiyi şəhərə doğru gedirik, "qırmızı səhra" ilə, möh-təşəm Petra ilə üzleşirik, "Aylı Va-di"dən - Vadi-Ramdan, ellinizmin Filadelfiyası Ammandan duyulanı-riq, Məşriqin Pompeyi - Caraşı, İor-daniyanın ikinci böyük şəhəri Zər-qanı, Dauntaunu qavramağa səy edirik, Misiri - Araq dənizinin su pərisi İskəndəriyyəni, Qahirəni, Ma-adini keçirik, sağ və sol sahili bir-ləşdirən "Qəsr əl-Nil", Ehramlar möcüzəsini, Böyük Sfinks, turist şəhəri Madabani anlayışla qarşıla-mağa çalışırıq, Türkiyənin Zəfər bayramını duyğusalıqla ciyərlərimi-zə, nəfəsimizə çəkirik, Qırmızı dənizə yeganə çıxış, yeganə dəniz li-manı Akabada dayanırıq... Çünki Dilarə Adilgilin "qatarı" burda daya-nır, nəfəs alır, yeni nəfəs götürmək üçün vaxta ehtiyacılı qalır: "Bu da

sentyabrın 5-i... Mən burada başla-yıb, burada bitirdiyim rəngbəreng avqust ayını Jordanda qoyub al-əl-van sentyabrı özümə Bakıya aparı-ram. Yay da yola hazırlaşır, mən də..."

Dilarə xanım bu səyahətində ar-zu və romantikasını, duyğu və dü-şüncələrini, mənəvi-psixoloji və ru-hani hallarını rıqqətə gətirib. Bədii mətnin strukturuna proloq, epiloq, epigraf əlavə edib, Quran ayələri, hədislərdən faydalanıb, hətta Here-dotdan, habelə Fateh Sultan Meh-mətdən, Heydər Əliyevdən, Mahat-ma Qandiden, Cübrən Xəlildən, Lev Tolstoydan, Q.Q.Markesdən, Meh-met Akif Ersoydən, Bernard Şou-dan, Pablo Pikassodan, Nazim Hik-mətdən, şeir mətnlərindən, film dia-loqları, monoloqlarından, hətta in-ternet saytlarından sitatlar verib, əl-van təsvir və ifadə vasitələrindən is-tifadə edib. Nəsr təhkiyəsinə əlvən rənglər, çalarlar, çeşnilər gətirib... Bir sözlə, bədii mətnin mükəmməl şəbəkəsi, sənət şəbəkəsi...

Professor Bədirxan Əhmədov "366 gün və ya uzun ilin inancı" əsərinin "Qorxunc və möhtəşəm bir ilin bədii kronikası" adlı ön sözün-də Dilarə Adilgilin yazılarında yeni bir janrın əlamətlərini gördüyünü nəzərə alaraq yazıb: "Dilarə Adilgi-lin bu əsərində yeni bir üslub var; bu üslub ədəbiyyatımızda heç alış-madığımız bir üslubdur. Yeni yazıçı özünün baş qəhrəman olduğu əsər-də bədiliklə memuar ədəbiyyatını, publisistikasını bir araya gətirir. Qəhrəmanın düşüncə axarı dina-mikdi, bir yerdə ilişib qalmır, daim hərəkət edir, həyatın romantikası ilə realizmini özündə birləşdirir"...

Bu roman 2020-ci ili - karantin və müharibə, qorxunc pandemiya və 44 günlük İkinci Qarabağ savaşı, "2020-nin bədii-publisistik kronika-sı" ilə əks etdirir. Olayların mərkə-zində isə müəllif "Mən", müəllif "Öz"ü dayanıb.

Professor B.Əhmədli yazıb: "Ya-zıçı torpaqlar azad olunduqca xalqın əylimiş belinin necə qalxdığını, bükülmüş dizinin necə düzəldiyini, qı-salmış dilinin necə uzandığını dö-yüş uğurları ilə bildirir... Azərbaycanın müharibədən qalib çıxmasını, ermənilərin düşdüyü eyni vaxtı vəzi-yəti bəzən ironik, bəzən sarkazmla ifadə edir".

Dilarə Adilgilin bir kitabı da "Bə-dii-publisistik məqalələr " adlanır. Nəşrin redaktoru professor Şirindil Alışanlı, ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru Günay Qarayevadır. Kitab ön söz, məqalələr və esselə-rdən ibarətdir. Günay Qarayeva ki-tabın "Bədiliklə gerçəkliyin publisistik axarı" adlı ön sözündə yazıb: "Janr məsələsi Dilarə xanımın yal-nız nəsr əsərləri üçün xarakterik dey-il, qarışıq janr tiplərinin differensia-siyası onun bədii-publisistik məqalə-lərində də müşahidə olunandır. Bədii yaradıcılığında müxtəlif ter-minlərin vəhdəti və nəsr texnologi-yasının ənənəvi prinsip və sərhə-dlərinin dağılması, dili müəyyən nor-ma və çərçivələrdən azad etməklə ona sərbəstlik hüququnun verilməsi Dilarə xanımın bu vaxta qədər çap olunan bədii əsərlərində əsas nəzə-rə cərpən cəhətlərdəndir".

Beləliklə, şərh vermədən ümu-miləşdiririk ki, Dilarə Adilgil yazı-çı, publisist və memuarist kimi ədəbi mühitdə tanınmış söz sahi-bidir. Onun əsərlərinin özəl üslub dəyərləri vardır ki, bu da bədii nəsrimiz üçün əhəmiyyətlidir. Gənc yazarlar Dilarə Adilgilin poetikasından sənətin gizlinlərini bədii həssaslıqla öyrənmək imka-nı əldə edə bilərlər. Müəllifə daha böyük yaradıcılıq uğurları arzula-yırıq.